

КОРОЛЬОВА Ю. В.,здобувач кафедри теорії держави і права
(Київський університет туризму,
економіки і права)

УДК 340.0

ДЖЕРЕЛА ПРАВА В АСПЕКТІ ПРАВОУТВОРЕННЯ

Досліджено взаємозв'язок джерел права та правоутворення, що відображає особливості походження джерел, їх обумовленість об'єктивними і суб'єктивними факторами, а також взаємодію з іншими правовими категоріями. З'ясовано системні зв'язки джерел права та правоутворення через характеристику джерел права як елемента правоутворення. З точки зору правоутворення проаналізовано матеріальні, ідеологічні і юридичні джерела права.

Ключові слова: джерело права, правоутворення, право, форма права.

Исследовано взаимодействие источников права и правообразования, что отражает особенности происхождения источников, их обусловленность объективными и субъективными факторами, а также взаимодействие с другими правовыми категориями. Определены системные связи источников права и правообразования через характеристику источников права как элемента правообразования. С точки зрения правообразования проанализированы материальные, идеологические и юридические источники права.

Ключевые слова: источник права, правообразование, право, форма права.

The interrelation between legal authorities and law-making, reflecting the peculiarities of the origin of source of conditionality objective and subjective factors, and interactions with other legal categories. It was found systemic connections and sources of law and law-making through characterization of the sources of law as part of law-making. In terms of law-making analyzed material, ideological and legal sources of law.

Key words: source of law, law-making, right, form of law.

Вступ. Джерела права як складне правове явище в науковому плані можуть розглядатися в різних аспектах, що зумовлено складністю предмета наукового пізнання та широким спектром методологічних підходів і методів наукового дослідження. Важливим аспектом джерел права, що відображає системні властивості досліджуваного явища, є їх теоретико-правові характеристики як елемента більш широких явищ та процесів правової реальності, центральним з яких є правоутворення.

Наукове пізнання теоретико-правових характеристик джерел права як елемента правоутворення має теоретично та практично витребуваний характер, що обумовлюється їх системними характеристиками, необхідністю дослідження специфіки взаємодії джерел права і правоутворення, визначення їх методологічних характеристик, а також встановлення практичних закономірностей функціонування джерел права в сучасній умовах правоутворення.

В юридичній літературі актуальність наукового дослідження теоретико-правових аспектів джерел права як елемента правоутворення, їх системних аспектів розкривається опосередковано, переважно шляхом характеристики потенційно перспективних, наукознавчих питань, які стосуються джерел права або правоутворення. Так, в контексті перспектив

наукового пізнання джерел права вченими наголошується на необхідності розкриття таких питань, як взаємозв'язок між сучасними джерелами права [1, с. 34–35], проблеми взаємодії джерел приватного і публічного права [2, с. 123], матеріального та процесуального права [3, с. 15]; місця джерел права серед явищ правової реальності та тенденцій їх розвитку [4, с. 167–168]. Зазначене вище свідчить про те, що в наукознавчому плані цікавими та перспективними є питання, які фактично стосуються проблематики джерел права як елемента правоутворення, а саме їх розуміння, співвідношення, взаємозв'язку тощо. Посилює актуальність наукового пізнання джерел права як елемента правоутворення і практична ситуація в юриспруденції, яка пов'язана зі збільшенням кількості джерел права, що обумовлено розширенням сфери людської діяльності, відповідно, і сфери правової (юридичної) нормативізації, що тягне за собою активізацію правоутворення і, як результат, розростання системи джерел права [1, с. 31].

Постановка завдання. На нашу думку, перспективи наукового пізнання як джерел права, так і правоутворення розкриваються шляхом виокремлення та подальшого аналізу системних зв'язків між зазначеними явищами, а також між елементами джерел права та правоутворення. Це обумовлюється поточними процесами розвитку суспільних відносин, правового регулювання, трансформацією правоутворюючих процесів, розширенням кола джерел права тощо. Отже, можемо говорити і про те, що основним завданням цієї роботи буде наукове пізнання джерел права в контексті широкого підходу та їх характеристики з точки зору системних зв'язків з іншими явищами правової реальності, особливо із явищем правоутворення.

Результати дослідження. В методологічному плані системний зв'язок джерел права з правоутворенням розкривається через характеристику джерел права як елемента правоутворення. Вважаємо, що цей зв'язок становить наукознавчий інтерес, оскільки:

1) джерела права та правоутворення є насамперед явищами правового плану, обумовлені розвитком правової сфери життєдіяльності суспільства, стосуються права та займають самостійне місце в системі явищ правової реальності;

2) джерела права та правоутворення є об'єктивно зумовленими явищами, оскільки їх зародження, виникнення, розвиток, функціонування та вдосконалення обумовлені потребами розвитку суспільства, відображають в собі результат розвитку соціуму, а їх існування має соціально зумовлений характер;

3) наукове розуміння джерел права та правоутворення має багатоаспектний характер, зумовлений неоднозначністю і певним протиріччям ідей типів правопізнання, плюралізацією методів і методологічних підходів дослідження закономірностей джерел права і правоутворення. З методологічної точки зору, співвідношення джерел права та правоутворення засноване на відповідних методологічних підходах, які взяті за основу наукового дослідження, в тому числі і їх системних характеристик як самостійного аспекту пізнання співвідношення досліджуваних явищ;

4) джерела права та правоутворення також є явищами прикладного плану, оскільки залежать від діяльності суб'єктів права, визначаються практикою функціонування права та потенційно націлені на досягнення певного соціального правового ефекту. Тому їх системні взаємозв'язки є практично обумовленими, визначають єдність утворення права, його формалізацію, поширення на суспільні відносини та удосконалення.

В сучасній юридичній літературі досить поширеними є погляди вчених на джерела права як на явище, що має декілька підходів до розуміння. Це обумовлено багатоаспектністю досліджуваного явища та широким спектром методологічних підходів і методів наукового пізнання. Переважно в основу розуміння джерел права опосередковано закладено властивості правоутворення в частині витоків права, факторів, які впливають на його появу та розвиток, суб'єктів, аналітичні здібності яких сприймають та усвідомлюють об'єктивну необхідність у зміні правового регулювання, вольову діяльність суб'єктів щодо формулювання права. Пропонується розкрити розуміння джерел права в контексті декількох підходів, а саме:

– в матеріальному сенсі джерела права є системою об'єктивних потреб суспільного розвитку, зокрема суспільними відносинами та інтересами, що потребують юридичного оформлення (тобто йдеться про соціально зумовлені фактори правоутворення);

– в ідеальному сенсі джерела права розглядаються як відбиття матеріального джерела права в правосвідомості законодавця та інших суб'єктів правотворчості, усвідомлення ними об'єктивних потреб суспільного розвитку (тобто йдеться про суб'єктивний аспект правоутворення, на свідомість якого впливають джерела права в матеріальному сенсі);

– в пізнавальному сенсі джерела права – це будь-які правові тексти, зокрема законодавчі акти, акти правозастосування, а також підготовка документів і матеріалів, проектів нормативно-правових актів (тобто йдеться про інформаційні властивості джерел щодо подальших змін правового регулювання шляхом правотворчої діяльності);

– у формальному сенсі джерела права – тобто юридично оформлений результат ідеологічного усвідомлення об'єктивних потреб суспільного розвитку (фактично таке розуміння відображає результат правоутворення) [5, с. 326].

В юридичній літературі також зроблена спроба виокремити матеріальні, ідеологічні і юридичні джерела права, зміст яких так само розкрито з точки зору процесу правоутворення, а саме:

– матеріальні джерела права є первинними та відображають об'єктивні потреби суспільного розвитку;

– ідеологічні джерела права походять від матеріальних та є результатом ідеологічного усвідомлення матеріальних джерел через свідомість правотворця та формування відповідного уявлення про об'єктивну зумовленість зміни правового регулювання;

– юридичні джерела права є результатом правоутворення, що є об'єктивованим вираженням норм права у відповідних формах за допомогою правотворчих процедур [6, с. 330].

В окремих поодиноких поглядах вчених піднімається питання і про роль правоутворення відносно до джерел права. Зокрема, наголошується на тому, що важливою властивістю джерел права є їх системність. В такому значенні розкривається властивість джерел права в юридичному або формальному значенні. Системність джерел права є динамічною характеристикою, яка має «розвиватися в напрямі логічної довершеності при збереженні своєї цілісності, оскільки, лише узгоджуючись між собою і складаючи єдине системне утворення, юридичні джерела права зможуть досконало виконати свої функції. Таке утворення повинно нести в собі оптимальні важелі стабільності і формалізованості, чіткості і ясності, ієрархічності, та не містити в собі протиріч» [1, с. 77]. Забезпечення системності джерел права залежить від правоутворення, яке фактично пов'язується вченими із засобом досягнення системності джерел права та подальшого збереження їх цілісності, узгодженості та послідовності утворення [7, с. 20].

Враховуючи проведений аналіз підходів до розуміння джерел права як елемента правоутворення, можемо підсумувати, що вказана проблематика є малодослідженою в юридичній науці, більшість поглядів вчених розкривають вказане питання в контексті системного аналізу джерел права або правоутворення як явищ правової реальності, опосередковано аналізуючи місце, роль, значення та взаємозв'язок джерел права та правоутворення. Джерела права є невід'ємним елементом правоутворення, завдяки якому право втілює в собі історичні надбання суспільства, засноване на засадах об'єктивної обумовленості, втілює в собі ідеологічну складову правового впливу на суспільні відносини, забезпечує зовнішнє оформлення права з метою надання йому загальнообов'язковості та формальної визначеності. У свою чергу, саме в межах правоутворення джерела права функціонально наділені можливостями:

- фіксації правил поведінки суб'єктів;
- вираження волі суб'єктів правотворчості у формі певних документів;
- забезпечення юридико-технічної досконалості викладення норм права;
- належної формалізації правил поведінки суб'єктів суспільних відносин.

Висновки. Враховуючи складність та багатоаспектність джерел права та правоутворення, їх системні характеристики як взаємопов'язаних явищ, що виявляється як в науко-

во-теоретичному плані, так і в практичному, вважаємо, що характеристика джерел права як елемента правоутворення найбільш повно буде розкрита в межах відповідних підходів до розуміння джерел права. Це пояснюється усталеністю доктринального розуміння правоутворення та наявністю різноманітних підходів до визначення джерел права, залежно від тих або інших критеріїв.

І залежно від критерію значення джерела права визначаються у таких значеннях.

1) У матеріальному значенні як певні умови життєдіяльності суспільства, в тому числі і в економічній сфері, які визначають зміст об'єктивних потреб суспільного розвитку щодо їх правового забезпечення. Означене розуміння джерел права характеризує їх як комплекс факторів правоутворення, які визначають соціальну зумовленість правоутворення, впливають на формування об'єктивних потреб у зміні правового регулювання. Їх значення полягає в тому, що вони ініціюють правоутворення, визначають його зміст, впливають на зміст потенційних (майбутніх) правових норм, здійснюють вплив на свідомість суб'єктів правотворчості щодо ініціювання правотворчості тощо. Відповідно до означеного розуміння джерел права вони становлять невід'ємний елемент правоутворення – його факторів, що визначає його соціально обумовлений характер, впливають на зміст, процес і результат правоутворення.

2) В ідеологічному значенні, відповідно до якого джерела права є результатом усвідомлення суб'єктом факторів правоутворення, формування уявлення про зміст і об'єктивність потреб у введенні, зміні або скасуванні правового регулювання суспільних відносин крізь призму положень правових вчень та доктрин, розуміння змісту, сутності правових категорій. Таким чином, джерела права фактично характеризують вплив об'єктивних потреб у зміні правового регулювання на свідомість суб'єктів правотворчості та формування відповідного уявлення щодо доцільності та необхідності зміни правового регулювання.

3) В історичному значенні, згідно з яким джерела права – це сукупність літописів, судових рішень, пам'яток права, актів, які втратили чинність, що визначають процес зародження, утворення і становлення права, його подальші зміни, слугують об'єктом врахування в процесі сучасного творення права з метою уникнення недоліків правового регулювання, максимального забезпечення досягнення бажаного правового результату при введенні правових норм, зміні або скасуванні наявних. Історичне значення джерел права характеризують їх як елемент правоутворення в частині історичного емпіричного правового надбання, яке становить правоутворюючий інтерес з точки зору наступності права, його відповідності сучасним потребам суспільного розвитку, недопущення помилок правового регулювання, які мали місце в минулому, а також запозичення переваг дії тих або інших положень джерел права у минулому. В контексті розуміння правоутворення джерела права в цьому випадку розглядаються як носії правової інформації, що визначають можливість і доцільність подальших змін правового регулювання шляхом правотворчої діяльності.

4) У формально-юридичному значенні, відповідно до якого джерела права – це спосіб зовнішнього виразу правової норми та становлення права, юридично-оформлений результат правоутворення у вигляді відповідного документа як форми закріплення, збереження, передачі (поширення) нормативно-правової інформації. Прикладом такого розуміння джерел права може бути будь-який нормативно-правовий акт України, в якому за допомогою юридико-технічних правил сформульовано норму права і який є результатом правоутворення та слугує засобом закріплення, збереження, передачі (поширення) нормативно-правової інформації.

Залежно від форм виразу джерела права визначаються у двох значення, а саме як:

– внутрішні джерела права, тобто коло суспільних відносин, які обумовлюють необхідність введення, зміни або скасування норм права та фактично визначають соціальну обумовленість правоутворення; нормотворчу діяльність суб'єктів правотворчості, яка поєднує процес і результат цієї діяльності, а також визначає критерій відповідності результатів правоутворення об'єктивним потребам суспільства;

– зовнішні джерела права, тобто зовнішнє закріплення (вираження) в документальній формі правових норм за допомогою правил юридичної техніки з метою акумулювання, збереження, поширення на суспільні відносини норм права.

Залежності від процесу утворення джерела права розуміються в двох значеннях.

1) Первинні джерела права, які відображають об'єктивні потреби у зміні правового регулювання, тобто виступають факторами правоутворення, які ініціюють його початок та визначають в подальшому зміст правоутворення. Наприклад, первинними джерелами права можливо вважати результати громадського обговорення проекту нормативно-правового акту, які матимуть обов'язковий характер для врахування у подальшій підготовці проекту.

2) Вторинні (похідні) джерела права, якими виступає волевиявлення правотворця, його форма виразу, зміст формально виражених джерел права, які є результатом правоутворення. Як приклад можливо назвати подальшу підготовку остаточної редакції проекту нормативно-правового акту з урахуванням висловлених громадськими формуваннями зауважень і пропозицій та його прийняття.

Список використаних джерел:

1. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Р.Б. Тополевський ; НУВС. – Х., 2004. – 204 с.
2. Ковтун Д.В. Источники частного права : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Д. В. Ковтун. – Казань, 2007. – 178 с.
3. Удалов Д.Э. Источники процессуального права: общетеоретический аспект : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 Теория и история права и государства; история правовых учений» / Д.Э. Удалов. – М., 2010. – 198 с.
4. Богдановская И.Ю. Источники права на современном этапе развития «общего права» : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 Теория и история права и государства; история правовых учений» / И.Ю. Богдановская. – М., 2007. – 187 с.
5. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : [підручник] / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
6. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
7. Протасов А.Н. Модель надлежащей правовой процедуры: теоретические основы и главные параметры / А.Н. Протасов // Советское государство и право. – 1990. – №7. – С. 14–22.

